

אַבְרָהָם יַעֲקֹב פֶּאפִּירְנָא.

I.

אור ליום ג', י"ח אדר ראשון (18/5 לפיברואר), תרע"ט, נפטר באודיסה אחד מן המצוינים שבסופרי דור־ההשכלה, ר' אברהם יעקב בן ישראל פאפירנא.

הוא נולד ביום ב' של ר"ח אלול, שנת ת"ר, בעיירה קאפוליה (Копыль ברוסית), פלך מינסק, שבה יצא לאויר־העולם גם מנדלי מוכר־ספרים. בעיירה נדחת זו, שבה שמש זקנו ברבנות, בלה פאפירנא את ימי ילדותו ובחרותו. אף־על־פי שלמד תנ"ך עם „ביאור“ ואחר־כך גם ספרי־מחקר, סוף־סוף נתחנך באותו החנוך הישן והושפע מאותה הסביבה העברית־הפאטריארכאלית, שצייר הוא עצמו באמנות מפליאה ב„זכרונותיו“, שנתפרסמו רוסית בקובץ „Пережитое“ (כרך ב', עמ' 1—53) בשם: Из Николаевской Эпохи (מימי ניקולאי הראשון). חומש ורש"י, ואחר־כך גם התלמוד ומפרשיו — זה היה המזון העיקרי ואף היחידי בסביבה זו; אפילו הנביאים וספרי חכמי־ישראל מימי־הבינים היו „ספרי־מינים“, שאפשר היה לקרותם אך בחשאי ונתמלאו החיים העגומים והצרים ההם, מלבד בלמודים תדגוניים, עוד במצוות מעשיות, שהן דוקה היו רבגוניות ביותר, — רבגוניות באותה מדה, שלא היה מקום פנוי מהן ורגע חפשי מהן, עד שדכאו את הרגש ואת המחשבה ואת ששון־החיים... חושך ואפלה היו אז מביט; ומחוץ שלטו האכזריות ושרירות־הלב של ממשלת ניקולאי הראשון, שעשתה את היהודים ואת כל תורתם ושאיפותיהם מדרס לרגלי כל פקיד קטן...

ניקולאי הראשון שאף ל„השכיל“ את היהודים כדי לבללם ב„עם העיקרי“ עד גמירה — עד קבלת „אמונת־הצלב“, שהיא „הסמל היותר טהור של האזרחות הכללית“, כדברי המיניסטר להשכלה אובארוב, או עד קרוב לזה... ואולם ה„השכלה“ באה ליהודים ממקום אחר וממקור אחר. ביחד עם תנועת־הזקפון בגרמניה ובאויסטריה חזרה ונעורה ההשכלה העברית, זו שהיו לה שני

מקורות נאמנים: יצירות-הנביאים והשירים וספרי-המחקר של זכמי-ספרד. ב"לשון-הקודש" התחילו מופיעים „ספרי-חול“, שהתחילו מתגלות בתוכם השקפות חדשות על היחס שבין הדת להחיים. בפעם הראשונה לקיומה של הספרות העברית בת שלשת אלפיה-השנים הוכרו בה „פרימאט“ של החיים – יתרון החיים על הדת, שעבוד הדת להחיים. ואולם ספרות-ההשכלה בכללה, עד כמה שנוצרה בעברית, לא התייחסה בשלילה גמורה אל הדת ולא דחתה אותה בזרוע. היא „השלימה“ בין האמונה ה„צרופה“ ובין ההשכלה ה„טהורה“, אלא שדרשה לחדש את פניה של האמונה. היא עזבה את הסגנון המבולבל והמשובש של ספרות הדרש והפלפול, שפה בלולה מעברית וארמית משובשות גם שתיהן, וקראה לשוב אל לשון-הנביאים המלאה שירה ויופי. והיא קראה אל הטבע, אל האהבה, אל עבודת-האדמה ואל המלאכה המחיה את בעליה. היא קראה אל היופי ואל הנשגב, אל הערב והמרומם. וכל זה פעל פעולה עזה על לבותיהם של בני-הנעורים מישראל. עולם חדש נפתח לפנייהם ונפשם התרחצה בגלי-עדנים. והלב שנעור בקש מוצא מן הגטו הצר והמעופש אל האור החדש, אל החיים בני-החורים.

ורוח-הזמן נגע בכנפיו גם בעלם הצעיר אברהם יעקב פאפירנא. בן-כ"א הוא מדפיס ב„המליץ“, שאך זה לא כבר התחיל להופיע אז (תרכ"א, גליון ל"ו), מאמר בשבח ההשכלה, שאך על-ידה נהיה ראויים לחסדי הממשלה, שתרים אותנו אל מרום מעלת העמאנציפאציאן. ובן-כ"ג, לאחר שכבר נשא אשה, הוא נכנס בשנת תרכ"ג לבית-המדרש-הרבנים שבז'יטומיר, ואז הוא מדפיס בה„כרמל“ השבועי של רש"י פין שיר – אז אי-אפשר היה לסופר עברי בלא שירים, מה שגינה פאפירנא עצמו בעוד זמן-מה, כמו שנראה להלן. השיר נקרא „אמת ואמונה“ – השם, שקרא אד"ם הכהן להדראמה הידועה שלו, שבקר אותה פאפירנא קשה אחר-כך. אותה שנה ובשנה שלאחריה הדפיס גם מאמרים קטנים ב„הכרמל“ וב„המליץ“. בשנת תרכ"ה עזב את ז'יטומיר ונכנס למחלקה הששית של בית-המדרש לרבנים שבוויילנה. וכאן מתחלת עבודתו הספרותית האמתית.

וויילנה, „ירושלים שבליטה“, היתה אז המרכז היותר חשוב של הספרות העברית החדשה. לאחר פטירתו של רמ"א גינצבורג נעשה ראש-המדברים בחבורת הסופרים העבריים אד"ם הכהן, שקראו לו אז בשם „מלך-המשוררים“. שם ישבו ויצרו אז י"ל גורדון, קלמן שולמאן, שמואל יוסף פין, ועוד. כל הסופרים הללו עשו לא מעט לפתוחה של הספרות העברית ולהפצתה. ואולם זולת גורדון, שאף הוא עדיין לא הראה אז את „צפוני-הארי“ שלו, היו כל שאר סופרי-וויילנה משמרים למדי. לא היו ביניהם לוחמים

אמיצים ומבקרים נמרצים, שיפנו את ערמות-העפר ואת גלי-הזבל מעל שדה ספרות-ההשכלה. כי נתרבו אז בספרות זו כל מיני בטלנים, מחוסרי-השכלה ומשוללי-טעם. שהתהווו בשברי-פסוקים ובלשון נופלת על לשון ועשו את ה"מליצה" עיקר ואת הרעיון, שצריך להתבטא בה, טפל שבטפלים. נוסף על זה שלטה בספרות של אותו זמן מין הצאיות משונה, שבאה מתוך מה שסופריה רגלים האחת (או רק בוהן-רגלם) עמדה בספרות האירופית ובהשכלת-הזמן ורגלם השניה — בספרות המפולפלת ומחוסרת-הטעם של ימי-הבינים. צורה משונה היתה להספרות העברית אז: הציה אירופית, הציה אסִּיתית, הציה חדשה וחציה שריד מימי-הבינים; והרי זה כיהודי לבוש קפוטא ארוכה ופראק על גבו. ואין להתפלא על זה. בתי-הספר הכלליים היו סגורים ומסוגרים בפני בני-ישראל בימי ניקולאי הראשון, וסופרי-ישראל היו רובם ככולם, "לומדים מעצמם", אבטודידאקטים. קוראים היו גרמנית מפני שהו'ארגון המדובר בפיחם קרוב הוא ללשון זו. ה"השכלה הברלינית" היתה מלִפְתָּם (על־כן היו כל המשכילים העבריים מכונים אז בשם "ברליניים"). — השכלה "מולדת-חוץ", זרה לסביבתם ותנאי-חיהם. והספרות הגרמנית, שחדרה אז לרוסיה (שום ספר גרמני חדש וחפשי ברוחו לא היה יכול לבוא בגבול-רוסיה מפני הצנזורה החמורה). היתה, מצד אחד, רצינה יותר מדאי בשביל מחוסרי הכנה מדעית ואסִּיתית, ומצד שני היתה קצת "כבדה" ופידאנטית ו"מיושבת" יותר מדאי, וצורותיה הספרותיות היו ישנות פחות או יותר. ומפני כן לא יכלה לגרום להתחדשותה של הספרות העברית עתיקת-הימים. וכך שלטו בספרות-ההשכלה העברית אף בראשית ימיו של פאפירנא, בסוף ימי-ניקולאי, משמרות של ימי-הבינים מצד אחד ופרחי-מליצה מזרחיים מצד שני; ואלה דרו בשלום ושלום עם ההטפה להשכלה ולחירות דתית ידועה.

אבל, כשעלה אלכסנדר השני על כסא-המלוכה והתחילה "תקופת התקונים הגדולים" שלו, הותר ליהודים לבקר בכתב-ספר כלליים ונוסדו בתי-ספר עבריים ברוח חדשה, ובני-הנעורים מישראל התחילו לשאוב ממקור הספרות הרוסית הצעירה. ספרות זו, מפני צעירותה ועניותה בספרי מדע ופילוסופיה דוקה, השליכה את "סבל-הירושה" גם מעל גבה של הספרות העברית המתחדשת ועוררתה להוציא ישן מפני חדש — להניח את הספרות העתיקה ל"לומדים", למצט במחקר ולהתקרב אל צורות-הספרות האירופיות החדשות. בשנת תרכ"ה נדפס הספר "חקר-דבר" של אברהם אורי קובנר (תר"ב — תרס"ט), שבו באה בקורת זעומה על כל הספרות העברית, הישנה כהחדשה. ספר זה, שעשה רושם גדול לטוב ולרע בשעתו, הטיף לראשונה בעברית לדעותיהם האוטיליטאריות על הספרות של פיסאָרב וצ'רנישבסקי

(שהשפיעו כל-כך גם על ליליינבלום בתקופת „חטאת-נעורים“). ולמרות מה שהסופרים הזקנים הרבו להתנפל על קובנר וכמעט שום אדם לא הגן עליו, יוצא אחריו פאפירנא בשנת תרכ"ז, מיד לאחר שגמר את בית-המדרש לרבנים שבווילנה, בשני מאמרים חריפים בה „כרמל“ בשם: „קנקן חדש מלא ישן“ ו„תשובות בהתוהים על קנקני“, ואחר-כך – גם במחברת שלמה בעלת שלשה מאמרים בשם הכולל: „קנקן חדש מלא ישן“ (ווילנה, תרכ"ז).

במחברת זו מראה פאפירנא על שלשה נגעים, שנתנגעה בהם הספרות העברית החדשה. קודם כל הוא מציג לראוה את הענינים הדלים והרחוקים מן החיים, שבהם עוסקים המשוררים והסופרים העבריים, ומוכיח, שהם מערבים מין ספרותי בשאינו מינו, שהתארים, שהם מפריזים לחבריהם, הם מגוחכים ואף מגונים, שהם מהללים את עצמם בספריהם, שהם מתקשטים בנוצות זרות, ועוד. שנית, את המליצה מחוסרת-הטעם, שמעוותת את הכוונה ומפסדת את לשון בני-האדם. הדוגמאות, שהוא מביא לכך, הן מעוררות צחוק במדה שקשה לשער. כשאדם מישראל צריך לבקש מחברו הסוחר, שישלח לו מלח מדאנציג על-ידי רפסודות, כותב הוא לו: „הלוך ילכו העצים למשוך עליהם מלח“ (מפני שיש פסוק בשופטים: „הלוך הלכו העצים למשוך עליהם מלח“). „טלגרף“ הוא „דלוג רב“, „דפשה“ היא „דע פתע“, והעיר פולטאוה היא – „פעלא טבא“. בלא „זרויף“ אין המאמר בכלל „מליצה נשגבה“. על-שום דבר פשוט שבפשוטים אי-אפשר לסופר עברי לכתוב בלא עזרתן של מליצות ישעיה ואיוב. בספרים עבריים אין הביטוי נגרר אחר הרעיון, אלא הרעיון אחר המליצה, אחר חצי-הפסוק, שלישו או רביעו. ולסוף – את החרזנות של בעלי „מלאכת-השיר“, שאין מנוס ואין מפלט מהם. לא להביע את הרגש החי מבקשים „משוררי-ישראל אלה, – ובימיו הכל היו משוררים – לא לצייר ולתת בטוי ליופי שבלבם שואפים הם, ואפילו לא להביע איזה רעיון נשגב, אלא – להראות „אמנות“ מיוחדת בצורות-השיר, מעין „מעשי-להטים“ אלה, שאנו מוצאים בפיוטיהם של הגרועים שבפייטני ימי-הבינים. פשטות ציורית, אמת ציורית ורגש אמתי – זהו מה שדורש פאפירנא מסופרי ישראל ומשורריו; ומאחר שהם חסרים שלשת אלה הוא מכה אותם בשבט-לצונו בלי חמלה. ו„חוצפתו“ הגיעה לידי כך, שלאחר שנה מיום שיצאה מחברתו „קנקן חדש מלא ישן“ הוא „מעז“ להתנפל על „מלך-המשוררים“ בכבודו בעצמו – על אד"ם הכהן. הוא מבקר במחברתו „הדראמה בכלל והעברית בפרט“ (אודיסה, תרכ"ח) בקורת חריפה את הדראמה האליגורית של אד"ם, שיצאה באותם הימים בשם „אמת ואמונה“ (ווילנא, תרכ"ח).

הבקורת על ספרו של זקן-המשוררים, ובכלל הבקורת החריפה של שני צעירי-הסופרים, היתה אז דבר, שלא נשמע כמותו בספרות העברית. כי עד קובנא, פאפירנא וסמולנסקיין („בקורת תהיה“, אודיסה תרכ"ז) לא היתה בלשון העברית בקורת ראויה לשם זה. „השגות“ ידעה ספרותנו מימי מנחם בן סרוק ודונש בן לברט ותלמידיהם והראב"ד, אבל לא בקורת במובן האירופי (המחברת „משפט-שלום“ של ש"לום יעקב אברמוביץ, שיצאה בשנת תר"ך, היתה רק נסיון דל במובן זה, ואף היא – יותר „השגה“ מבקורת). ולבקר את „מלך-המשוררים“ לא נועז אז שום סופר. נתעורר רעש. הקטרוג על פאפירנא גבר מאד. חתנו של אד"ם הכהן, המדקדק המפורסם יהושע שטיינברג, שהיה צנזור עברי בוויילנה, פרסם ב„הכרמל“ בכמה המשכים תשובה עזה וחרیפה על מחברתו של פאפירנא (שקרא לו בשם של גנאי „איש הניירי“, מלשון „נייר“ – „פאפיר“) בשם „עין-משפט“, שיצאה גם בתור מחברת מיוחדת (ווילנה, תרכ"ח); ופאפירנא לא היתה לו אפשרות להשיב עליה ב„הכרמל“ גופו, ששטיינברג היה הצנזור שלו... אבל אף אד"ם הכהן בכבודו ובעצמו יצא נגד פאפירנא במאמר חריף, ששמו בלבד מעיד על הטון ה„מנומס“ שלו: המאמר נקרא בשם „מלמד ללומד“... ועדיין לא נתקררה דעתו של „מלך-המשוררים“, עד שפרסם נגדו מחברת מיוחדת בשם „תוכתי לבקרים“ (ווילנה, תרכ"ה) – מלשון בקר וצאן... זלזולים גדולים מאלה שבמחברת זו קשה למצוא. אד"ם הכהן הרגיש, כנראה, בדבר, שהמחברת לא תוסיף לו כבוד, ועל-כן חתם עליה לא בשמו הפרטי או הספרותי אלא בשם בדוי: „שלום ב"ר שלמה פרידמאן“ („איש-שלום“). אבל שלום משולש זה שבשם הבדוי של המחבר אין לו זכר בגוף המחברת, שהיא מלאה קטטה וחרפות של תגרנית בשוק.

ואולם אף בזה לא הסתפק אד"ם הכהן. המחברת „הדראמה“ של פאפירנא נתבקרה על ידי הצנזור באודיסה, ששם נדפסה, כאמור (בוויילנה, ודאי, לא היה שטיינברג נותן להדפיסה). הצנזור העברי באודיסה, גניקס שמו, היה תלמיד בית-המדרש לרבנים שבוויילנה, שאד"ם הכהן היה בו מורה הלשון העברית. הצנזור האודיסאי היה, איפוא, תלמידו של אד"ם הכהן. ואל תלמידו זה פנה אד"ם הכהן במכתב מלא תוכחה קשה על שלא אסר מטעם-הצנזורה להדפיס ספר מכוון נגדו – נגד אד"ם... כך היתה ה„אָתיקה“ הספרותית של סופרי-ישראל ב„ימים הראשונים הטובים“... ואף יהושע שטיינברג, חוקר עברי ובעל השכלה אירופית, ידע להשתמש בכח-הצנזורה שבידו לטובתו של אד"ם חותנו. כבר ראינו, שלא נתן לפאפירנא להשיב ב„הכרמל“ על מאמרו מל' א-הזלזולים „עין משפט“. וכשבא יחיאל

מיכל פינס להגן על פאפירנא ב"מכתבי-הבקורת" שלו, התיר הצנזור להדפיס את דברי-השבח אך בתנאי, שביהד עמהם יבואו דבריו נגד פאפירנא בתור הערות למאמר בחתימת "אחד המעירים". ונוסף על זה הכניס שטיינברג לתוך דבריו של פינס המון סימני שאלה וקריאה, שבלבלו את הקורא וביטלו את השפעתם של הדברים, שבאו במאמר זה בשבחיו של פאפירנא...

ובזה עוד לא היה די. אף "המגיד" קנא את קנאת-כבודו של אד"ם הכהן – ואת קנאת-כבודו שלו, שהרי פאפירנא נגע בדרך-הלוכו גם בכמה מסופרי-"המגיד". במשך כמה שבועות לא פסק "המגיד" מלהתנפל על "פער-נער" (כך נסתרס על דרך המליצה שמו של פאפירנא). ולהשיב על החרפות לא נתן בעל "המגיד" לפאפירנא בשום אופן. אז נתעורר פאפירנא ושלח את ספרו להד"ר לוויזון (בעל Zoologie des Talmuds), שהיה הקורספונדנט של "המגיד" מסטוקהולם; ואחר שד"ר לוויזון דבר בשבחם של ספרי-פאפירנא, הודה בעל "המגיד", שחרף וגדף אותם בלא ראייה... ומאז פסקה ההתנפלות על פאפירנא ב"המגיד". אכן, "מדות טובות" שלטו בספרותנו "בימים הראשונים הטובים"...

ההתנפלויות הקשות על פאפירנא עשו רושם עז על הסופר הצעיר. הוא הרגיש בכל העול שבדבר. הרי בינו ובין קובנר היה הבדל עצום. קובנר ידע רק את השלילה בלבד. לתלמוד קרא בשם "גל של הבליים" ומכל הספרות העברית (כמו גם מן הווארגונית) שלל את זכות-הקיום: צריכה היא להעלם ולפנות מקום לספרות בלשון-המדינה. ואף קובנר עצמו עזב את הספרות העברית, ולאחר שנידון בעוון-מעילה לגלות ושב מגלותו וה"קהל" העברי לא קבל אותו, התנצר ונעשה טופר ב"נובויה וורימיה" (עתון רוסי אנטישמי). לא כן פאפירנא. הוא לגלג על ה"מליצים" מהוסרי הכשרון והטעם או בקר קשה ספר אחד מספריו של אד"ם הכהן; אבל באותה שעה עצמה הרים על נס את מאפו, מיכה יוסף לֶבְנֶזוֹן (שהרבה לספר בשבחיו), גורדון, קלמן שולמאן, ועוד. ובשעה שהראה על כל המגוהך שבשברי-הפסוקים, הוא מסתייע בהשקפתו על הסגנון בלשון הפשוטה והברורה של – המשנה והברייתות¹). ובכן לא היה שולל לשם השלילה. אל החיוב שאף: לשפר ולתקן ברוח-אירופה את הספרות העברית, שלא שלל ממנה את זכות-קיומה. ואמנם, בהבדל מקובנר, חברו לבקורת, נשאר פאפירנא נאמן לעמו ולספרות העברית עד יומו האחרון. ואף הקוראים הרגישו בהבדל שבינו ובין קובנר. בעוד שקראו לקובנר בשם "פיסאָרב העברי" קראו לפאפירנא בשם "בִּלְיִנסקי העברי" (מה שחשב קובנר לגנאי לפאפירנא). הם הרגישו בדבר, שפאפירנא אינו בא לעקור את הכל כפיסארב ואין האוטילי-

1 קנקן הרש טלא ישן, עמ' 86 ועמ' 51-48.

טארייות קנה-המדה היחיד בבקרתו של בעל ה"קנקן". ומפני-כן יכולים היו לצדד בזכותו אפילו משמרים כיחאל מיכל פינס, בעל "ילדי-רוחי", וכד"ר לוויזון משטוקהולם. ומפני-כן דבר המשורר א"ב גוטלובר, שהתנפל על קובנר במחברתו "אגרת צער בעלי-חיים" (ז'טומיר תרכ"ז), שהיא מכוונת נגד הניהיליסטים, שקמו אז בישראל, בכלל ונגד קובנר בפרט, בשבחו של פאפירנא. אמנם, אד"ם הכהן במחברתו הנזכרת ("תוכחתי לבקרים", בסופה) מתקומם על אב"ג והשבת, ששבה את פאפירנא, וחושד בו, שעשה כך מפני שפאפירנא הזכיר את אב"ג לשבח וקובנר הזכירו לגנאי, ולדעתו של אד"ם, אין בין פאפירנא ובין קובנר ולא כלום; אבל, ודאי, לא הסבה היחידה לשבחו של אב"ג היא זו שמצא אד"ם הכהן: אף תוכן בקרתו של פאפירנא הוא יותר חיובי ויותר מתקבל על הלב העברי, ואף-על-פי-כן הרבו הסופרים הזקנים להתנפל עליו בלא שמצא מקום לתשובה על רוב זלזוליהם. והעיקר-הם לא נתנו לו להשפיע על הספרות העברית ברוח חדשה - ברוח אירופית. דבר זה יצא את רוחו, ולפיכך אנו רואים אותו מדפיס בשנת תרכ"ט ב"המליץ" עוד אך שני מאמרי-בקורת: על שני הרומאנים הראשונים מחיי-ההווה, שיצאו אז בעברית - "עיט צבוע" של מאפו, והאבות והבנים" של ש"י אברמוביץ, - ומשתתק בתור מבקר למשך עשרים שנה ויותר! בשנת תרכ"ח נתמנה למורה בבית-הספר העברי הרשמי בעיר זאק-רוצ'ים ובשנת תר"ל - למורה-הדת בגימנסיה הרשמית בעיר פלוצק שבפולניה, ששם ישב כחמשים שנה-עד שכבשו האשכנזים את פולניה בימי מלחמת-העמים האחרונה (בשנת תרע"ה). ובמשך עשרים שנה ויותר עסק כמעט אך בחבור ספרי-למוד עבריים-רוסיים. ספריו: "מורה שפת-רוסיא" (ווארשה, תרכ"ט), "מסלת-הלמוד" לבן-זאב עם תרגום רוסי (שם, תרל"א), "קצור דקדוק הלשון העברית" בלשון רוסיית (שם, תרל"ג) ו"מרוץ אגרות בשפת עבר ורוסיא" (שם, תרל"ה), יצאו בהוצאות הרבה זו אחר זו. ואף ביהודית-אשכנזית הוציא שני ספרי-למוד: "לצהרבוך דער רוסישען שפראכע נאך אַלענדאַרפס מעטאדע" (שם, תרל"ו) ו"פאלשטענדיגער רוסיש-יודישער בריעפענשטעללער" (שם, כנ"ל), וכתב מחברת רוסיית על ה"חדרים" בכלל ועל ה"חדרים" בפלוצק בפרט (פלוצק, תרמ"ד). הוא דאג אז, איפוא, לא רק להפיץ את הלשון העברית בין היודעים רוסיית, אלא גם להפיץ את הלשון הרוסיית בין היודעים עברית וז'ארגון. ולא זה בלבד. בשורה של מאמרים בעתונים *День* גם *Варшавскій Дневникъ* דרש, שהממשלה הרוסיית תיסד בתי-ספר רוסיים מיוחדים בשביל ילדי-ישראל שבפולניה... מגמתו היתה: להפריד את היהודים הפולניים מעל העם הפולני העיקרי

ולקרבתם אל העם הרוסי, השליט בפולניה. כי האצילים הפולניים הם, לדעתו, האשמים בבערותם ובמצבם הרוחני השפל של היהודים הפולניים, ואפילו בחסידות, שנתפשטה בפולניה ביחוד, בעוד שהממשלה הרוסית ההומנית דואגת להשכלת-היהודים ולשחרורם מן הבערות ומן הדלות¹. אלו היה השקפותיו של פאפירנא בשנות-השבעים וזו היתה עבודתו הספרותית גם בשנות-השמונים. אילמלא שירים אחדים, שהדפיס ב„כנסת-ישראל“ וב„האסיף“, כמעט נשתכח מן הלב בתור סופר עברי בכלל ובתור מבקר עברי בפרט. דומה, כאילו נעשה פקיד רוסי ככל הפקידים מימי-ניקולאי.

ופתאום הוא מפרסם בשנת תרנ"ג בהוצאת „ספרי-אגורה“ של בן-אביגדור מחברת בשם „משלי-הזמן“, שהיא מלאה לעג מסותר להמשר הישן ולנגישות, שהוא נוגש את היהודים. הוא, הפקיד וה„משכיל“ משנות-השבעים, מתנפל על כל מה שהיה יקר וקדוש כל-כך להמשכילים העבריים מן הדור הישן... כמה תמוה הדבר! — אבל בעוד שנים אחדות מוסיף הוקן פאפירנא להפליאנו.

בשנת תרנ"ט יצאה המחברת הראשונה של שירי שאול טשרני-חובסקי בשם „חזיונות ומנגינות“. הבקורת קדמה את פניו של המשורר החדש לא בחבה, היא, המשמרת והעומדת על משמרת ה„יהדות“, ראתה בו — לא בלא יסוד — מורד רוחני ו„משנה-כל הערכים“. ואמנם, טשרניחובסקי פרץ את כל הגדרים שבין היהדות לבין האנושי-הכללי והפיר את כל „חוקי-הלשון“. במאמרים קשים יצאו נגד „צעיר מחוצף“ זה ראשי הספרות העברית אז (ובניהם — ליליינבלום ב„השלח“). ואך שני סופרים צעירים נועזו להגן עליו. ופתאום בא ב„ספר-השנה“ של סוקולוב לשנת תר"ס מאמר בזכותו של טשרניחובסקי, ועל החתום — אברהם יעקב פאפירנא!... לפאפירנא כבר מלאו אז ששים שנה. זקן היה האיש. אבל המתקומם הגדול לכל הפלה והעובר-ובטל בספרות העברית והמטיף הגדול להתאירוּפיותה של זו הרגיש קורבה נפשית אל „פורץ-כל-הגדרים“ הצעיר והאירופי. וכשיצאה לאחר שנתים (בשנת תרס"א) המחברת השניה של „חזיונות ומנגינות“ לטשרניחובסקי, קדם פאפירנא הזקן בן הששים ושנים את המשורר הצעיר שנית במאמר נלהב בשם „שירה חדשה“ („ספר השנה“ לשנת תרס"ב). אין פאפירנא מסכים להשקפות הניטשיאניות של המשורר. אבל הוא משבח ומרומם את תפיסת-הטבע ואת תאור-הטבע של טשרניחובסקי, את שלמות-הרגשתו ואת מריצותה, את רוממות-תמונותיו ואת בהירותן, את עשירות-

1. עיין על זה: С. Л. Цинбергъ, Исторія Еврейской печати въ Россіи, Петроградъ 1915, стр. 123—125.

צבעיו ואת רענותם, ואפילו את העוז והבליטות של לשונו, זו הלשון ה"ברברית", ששום סופר עברי לא יכול או ל"עכלה". חיה ורעננה כל-כך עדיין היתה אז הרגשתו הספרותית של המבקר הזקן, ואובקטיבי כל-כך היה יחסו אל הכשרונות המתהווים, שעל-פי רוב אין ה"זקנים" יכולים להשלים עמיהם... וכשהגיע פאפירנא לשנות-שיבה נתגלה בו כשרון חדש. הוא התחיל לכתוב את זכרונותיו בעברית וברוסית. בעברית כתב זכרונות ב"המליץ", "הדהזמן" ו"ספר-השנה", וברוסית – בכרך השני והשלישי של הקובץ *Житое (מה שעבר)*. ב"זכרונות" הללו יש כשרון של צייר ממש. אמתיות-התאור של התקופה האפלה משתלבת בזכרונותיו (ביחוד באלה שנדפסו בקובץ הרוסי) בבהירות ובברבגוניות, עד שהם מתרוממים כמעט למעלת יצירה אמנותית. וההומור הרענן והרך כאילו ממתיק את כל נוראותיה של התקופה האפלה, ועל-ידי כך מבצבצת ועולה מאליה העובדה, שחלילה לנו לשכחה ולהשכיחה: שאף בימים הקשים הללו חי היה רוח-ישראל ונר-האלהים שבנשמתו לא כבה, למרות כל ההשתדלות מבית, ועוד יותר מחוץ, להמיתו מיתה רוחנית מנוולת. בשנת תר"ע הוזג חג מלאת שבעים שנה להולדתו של פאפירנא. חג צנוע, בלא רעש ובלא פומבי יתרה. בשנת תרע"ה, כשקרבו הגרמנים לפלוצק, ברה משם, בתור פקיד רוסי, לבוברויסק, אל בנו, ובשנת תרע"ז, כשקרבו הגרמנים אל מינסק, ברה שנית – מבוברויסק לאודיסה אל בתו, וכאן, באודיסה, עוד הספיק להדפיס פרקים אהדים של "זכרונות" מעניינים בכרך הראשון של "רשומות" (אודיסה, תרע"ח). ואולם שנות-חייו האחרונות היו לו "ימים, אשר אין חפץ בהם". מתחילה נחלש הוש-השמיעה שלו וכמעט נתקשר, ואחר-כך כמעט נסתמא. לסוף, שני חדשים קודם פטירתו, בא לידי רכרוך-המוח מחמת זקנה ומת-גורלו של סופר עברי! – בבית-ההולים העברי שבאודיסה... אך שלשה-ארבעה סופרים עבריים וחמשה-ששה "קוראים נכבדים" לוהו לבית-עולמו באודיסה המלאה ציוניים וחברי-"תרבות" למאות ולאלפים... שום הספדים לא נשמעו לאחר שנסתם עליו הגולל: לא היה בפני מי להספיד... בדומיה הורדו עצמותיו אל הקבר, אשר כרו לו מוקירי-כשרונו ב"שורת-הסופרים", – על-יד קברותיהם של ליליינבלום, מנדלי, יצחק יואל ליניצקי ודוד כהנא. כי, אמנם, אף הוא – אחד מבני החבורה הגדולה של הלוחמים בעד השכלה ומדע בשנות הששים והשבעים. הלא היו ימים – אמנם, אך ימים מועטים, אך שעה קלה, רק שתי שנים – שבהם היה פאפירנא אחד מראשי-המדברים בספרותנו החדשה.

"אין לך אדם, שאין לו שעה" – אבל כמה הם הסופרים, שיש להם שעה?...
